

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 9, Sayı: 1 Ocak-Haziran 2026

Volume: 9, Issue: 1 January-June 2026

DOI Number: 10.58659/estad.1861713

Araştırma Makalesi
Research Paper

Geliş Tarihi
Date of Submission
12/01/2026

Kabul Tarihi
Date of Acceptance
20/02/2026

Yayın Tarihi
Date of Publication
08/03/2026

AKSÂ'L-EREB FÎ TERCEMETİ MUKADDİMETİ'L-EDEB'DE KURÂ'N-I KERÎM'İN MUARREB KELİMELERİ

Muarreb Words of the Holy Qur'an in Aksâ'l-Ereb fi Tercemeti Mukaddimeti'l-Edeb

Semra MELHEM

Dr., Eski Türk Edebiyatı, Bir Kuruma Bağlı Değildir, melhemsemra@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-6088-9989>

Değerlendirme/Evaluation: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Two external referees-Double Blind Referee System.

Etik Beyan/Ethical Declaration: Çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyulduğu beyan olunur./ It is declared that all processes of the study are in accordance with research and publication ethics, ethical rules and scientific citation principles are complied with.

Benzerlik Taraması/Plagiarism Scanning: Kontrol edildi-İntihal.net/Checked-İntihal.net.

Çıkar Çatışması/Conflict of Interest: Yoktur/It does not exist.

Lisans ve Telif Hakkı/Licence and Copyright: Yazar, dergimizde yayınlanan makalelerin telif hakkına sahip olup çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altındadır./The author owns the copyright of the articles published in our journal and his works are under [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) licence.

Atıf Bilgisi/Citation: Melhem, Semra (2026). "Aksâ'l-Ereb Fi Tercemeti Mukaddimeti'l-Edeb'de Kurâ'n-I Kerîm'in Muarreb Kelimeleri", Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 9, (1), (Ocak-Haziran 2026), s. 20-49, doi: 10.58659/estad.1861713

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 1 Ocak-Haziran/January-June 2026 s. 20-49

ÖZET

Kur'ân-ı Kerim'in nüzûlüyle birlikte İslâm dünyasında ilmî faaliyetlerin başlangıç noktası dil olmuştur. Dil ilimleri, Kur'ân-ı Kerim'in lafzî yapısını anlama çabasıyla şekillenmiş; bu bağlamda ilk dilsel araştırmalar da Kur'ân-ı Kerim merkezli bir perspektifle gelişmiştir. Bu süreçte dil âlimlerini en çok meşgul eden meselelerden biri de Kur'ân'da yer alan “muarreb” kelimeler olmuştur. İslam ilim tarihinde erken dönemlerden itibaren muarreb kelimeler konusu, hem semantik hem etimolojik bağlamda farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır. Konuya dair çalışmaların bir kısmı müstakil eserler şeklinde kaleme alınmış, bir kısmı ise nahiv, sözlük ya da tefsir gibi disiplinlere ait daha geniş kapsamlı eserlerin bölümleri içinde değerlendirilmiştir.

Türk dilinin tarihî sözlüklerinden *Aksâ'l-Ereb fî Tercemeti Mukaddimeti'l-Edeb*'de de muarreb kelimeler bahsi, söz konusu eserin belirli bir bölümünde yer almaktadır. Bu çalışmada ise sözlüğün müellifi Ahmed Efendi (İshak Hocası)'nin analizini yaptığı muarreb kelimeler derlenmiş; ardından bu kelimelerin Kur'ân-ı Kerim'de geçtiği yerler, hem Arapça asılları hem Türkçe meâlleriyle birlikte sunulmuştur. *Aksâ'l-Ereb*'in zengin muhtevasından elde edilen veriler, İslâmî ilimler, klasik Arapça, etimoloji, kültürel aktarım ve vahiy dilinin kaynakları gibi alanlarda kayda değer katkılar sağlayacak niteliktedir. Çalışma, Türk dil bilimi perspektifinden muarreb kelimelerin değerlendirmesini yapan nadir misallerden biri olması açısından önemlidir. Aynı zamanda, tarihî sözlüklerin günümüzdeki mana ve işlevinin yeniden yorumlanması için zemin oluşturmaktadır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim muarrebâtının Türk leksikolojisindeki yeri vurgulanmış ve bu alanda yapılan çalışmalara kaynaklık etmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Muarreb Kelimeler, Tarihî Sözlük, *Aksâ'l-Ereb*, Klasik Türk Edebiyatı.

ABSTRACT

With the revelation of the Holy Quran, language became the starting point of scholarly activities in the Islamic world. Language sciences were shaped by the effort to understand the literal structure of the Holy Quran; in this context, the initial linguistic researches developed through a Quran-centered perspective. During this process, one of the issues that most occupied the linguists was the arabized words found in the Quran. Since the early periods of Islamic scholarly history, the subject of arabized words has been addressed with different approaches in both semantic and etymological contexts. Some of the studies on the topic were written as independent works, while others were evaluated within sections of more comprehensive works belonging to disciplines such as grammar (nahiv), lexicography, or exegesis (tafsir).

In *Aksâ'l-Ereb fî Tercemeti Mukaddimeti'l-Edeb*, one of the historical dictionaries of the Turkish language, the discussion of arabized words also takes place in a specific section of the work. In this study, the arabized words analyzed by the author of the dictionary, Ahmed Efendi (İshak Hocası), have been compiled; subsequently, the instances where these words appear in the Holy Quran are presented with both their

Arabic originals and Turkish translations. The data obtained from the rich content of Aksâ'l-Ereb are of a nature to provide significant contributions to fields such as Islamic sciences, classical Arabic, etymology, cultural transmission, and the sources of the language of revelation. This study is significant as it is one of the rare examples evaluating arabized words from the perspective of Turkish linguistics. At the same time, it establishes a ground for reinterpreting the meaning and function of historical dictionaries in the present day. Additionally, the position of Quranic arabized words within Turkish lexicology has been emphasized, and it is intended to serve as a resource for further studies in this field.

Keywords: Turkish Language, Muarreb Words, Historical Dictionary, *Aksâ'l-Ereb*, Classical Turkish Literature.

GİRİŞ

İslâm öncesi dönemde, Arap toplumu içe kapalı bir toplum olmayıp farklı milletlerle kültürel, ekonomik ve siyasi ilişkiler içerisinde yaşayan dinamik bir topluluktu. Savaş, ticaret, kültürel, diplomatik gibi sebeplerle yakın coğrafyalarla süreklilik arz eden bir etkileşim hakimdi. Arapların Hire, Gassân, Habeş, İran, Hindistan ve Anadolu (Arpa, 2014: 31) gibi bölgelere gerçekleştirdikleri seyahatleri hiçbir zaman kesilmemiştir. Özellikle ticaret kervanları ve dini münasebetler aracılığıyla gerçekleşen bu ilişkiler neticesinde, birçok yabancı kelime Arapçaya dâhil olmuştur. Bu kelimeler zamanla Arapçanın fonetik ve morfolojik yapısına uyum sağlayarak muarreb kelimeler hâline gelmiştir. Bu kelimelerin ilk örneklerine Cahiliye şiirinde rastlanmaktadır (Muğuli, 2003: 13-15). Bu bağlamda muarreb kelimeler, Arap dilinin İslâm'dan önceki sürece dayanan temasların dile yansıyan somut örnekleri olmuştur.

İslâm'ın gelişyle birlikte bu kelimelerin bazıları Kur'ân-ı Kerim'de de yer almıştır. Kur'ân-ı Kerim, belirli bir tarihte, konuşma ve yazı dili Arapça olan bu coğrafyada tüm insanlığa hitap eden ilahi bir mesaj olarak inzâl edilmiştir. Nitekim birçok ayette bu mesajın Arapça bir dille gönderildiği açıkça belirtilmiştir. Bununla birlikte, Kur'ân'ın söz varlığı içerisinde bulunan hatırı sayılır dercedeki muarreb (yabancı) kelimeler, hem vahyin nüzûl dönemindeki ilk muhatapları hem de günümüze değin muhatapları açısından muhtelif anlamlandırma güçlüklerine sebebiyet vermiştir. Bu durum, Kur'ân'da geçen muarreb kelimelerin hangi dile aidiyeti ve hangi manâda kullanıldığı gibi mevzularda anlaşmazlıkların doğmasına neden olmuştur. Dolayısıyla muarreb kelimeler etrafında zuhûr eden bu tartışma, ilk zamalardan itibaren dil âlimleri, tefsirciler ve kelâmcılar arasında Kur'ân-ı Kerim'in dilsel yapısına ve yorumuna dair mühim tartışmalara zemin hazırlamıştır (Ethem, 2017: 23-37).

Bu tartışmalar klasik dönem İslâm alimlerini, muarreb kelime hususunda iki farklı görüşe ayırmıştır.¹ Bu görüşe göre Kur'ân'ın dili kesinlikle Arapça'dır. Buna delil olarak şu ayetleri² göstermişlerdir: “Anlayabilesiniz diye biz onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik.”³ ve “Hiç kuşkusuz, ‘Kesin olarak bunları ona bir insan öğretiyor’ dediklerini biliyoruz. Oysa ona öğretiyor dedikleri kişinin dili yabancıdır, bunun dili ise açık seçik Arapçadır.”⁴ Bu görüşün mühim temsilcileri; Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ, İmâm eş-Şâfiî, İbn Cerîr et-Taberî, Kâdî Ebû Bekr el-Bâkılânî gibi isimlerdir. İkinci görüş ise Kur'ân'da Arapça haricinde dillerden alıntı kelime olduğunu kabul etmişlerdir. Bu görüşün temsilcileri; İbn Abbas, Mücâhid ve İkrime gibi isimlerdir (es-Süyuti, 2021: 41-47).

Kur'ân-ı Kerim'in vahiy dili olması hasebiyle Arapçanın üstünlüğü tartışması haricinde Arapçanın bir dil oluşu ve diğer bütün diller gibi kelime alıntı/verintileri ekseninde değerlendirilmelidir. Tartışmalara konu olmuşsa da Arapçanın bir dil olduğu göz ardı edilemez. Nitekim Arapça, diğer dillerle teması neticesinde bünyesine aldığı kelimeleri kendi tabiatına uydurarak Araplaştırma suretiyle yeniden şekillendirmiştir. Dil, yapısı gereği etkileşime açıktır. Sonuç olarak muarreb kelimeler meselesi Arapçanın tarihî seyrini ve gelişimini yansıtmaya bakımdan önem taşımaktadır.

1. Aksâ'l-Ereb fi Tercemeti Mukaddimeti'l-Edeb

*Aksâ'l-Ereb fi Tercemeti Mukaddimeti'l-Edeb*⁵, Türk dili sözlük çalışmaları arasında önemli bir yer tutan, dilbilgisi ve leksikografiyi bir araya getiren özgün eserlerden biridir. Eser, İshak Hocası lakabıyla tanınan Ahmed Efendi (Öngören, 2000) tarafından 1117/1705 yılında kaleme alınmıştır. Matbaa-i Âmire'de iki cilt halinde neşredilen bu eser, Zemahşeri'nin meşhur sözlüğü *Mukaddimeti'l-Edeb*'in tercümesi mahiyetindedir (Yüce, 1989). Ancak yalnızca bir çeviri metin olarak değerlendirilmesi eserin ilmi derinliğini ve müellifin katkısını göz ardı etmek olur. Zira Ahmed Efendi, tercüme sürecinde esere çeşitli ilavelerde bulunmuştur. Böylece çalışma, telif ve tercüme niteliğini aynı anda taşıyan bir eser haline gelmiştir.

¹ Muarreb kelimelere dair yapılan çalışmalar için bkz. Mehmet Yavuz, “Muarreb kelimelere Dair Yazılan Eser Sözlükler”, *Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2001), 112-119.

² Kur'ân-ı Kerim'in Arap dilinde olduğu açıkça belirtilen ayetler: Bkz. Ra'd, 13/37; Tâhâ, 20/113; Şu'arâ, 26/195; Zümer, 39/28; Fussilet, 41/3, 44; Şurâ, 42/7; Zuhruf, 43/3, Ahkak, 46/12.

³ Yûsuf, 12/2.

⁴ Nahl, 16/103.

⁵Eserin kütüphanelerde birçok el yazması nüshası bulunmakla birlikte müellif nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonunda 03180 numarada kayıtlıdır, 548 varak.

Sözlük, iki mukaddime ve üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, alfabetik düzende hazırlanmış olup ıstılah sözlüğüdür ve şevahitlidir. Bu yönüyle sözlük, sadece manâ veren değil, kullanım bağlamlarını da sunan bir sisteme sahiptir. İkinci bölümde ise kelimeler tematik başlıklar altında toplanmıştır. Yani konularına göre tasnif edilmiştir. Üçüncü ve en hacimli bölüm ise fiillere ayrılmıştır. *Aksâ'l-Ereb*'in en dikkat çeken yönlerinden biri hem Arapça hem de Farsçaya dair gramer kurallarının sistemli bir şekilde işlendiği iki ayrı mukaddimeye yer vermesidir. Bu mukaddimelerde gramer konuları, klasik kaynaklara dayandırılarak ayrıntılı biçimde sunulmuş, bu yönüyle eser yalnızca bir sözlük değil, aynı zamanda bir dilbilgisi kaynağı niteliği kazanmıştır (Melhem, 2024: 22).

Ahmed Efendi, *Aksâ'l-Ereb fî Tercemeti Mukaddimeti'l-Edeb*'in Arapça mukaddimesinde muhtelif gramer konularına yer verirken, bu makalenin de odak noktasını teşkil eden muarreb kelimeler bahsini müstakil bir başlık altında ayrıntılı biçimde ele almıştır. "*Fasl: fî beyâni'l-elfâzi'l-mu'arrebeti'l-vâki'ati fî'l-Kur'ân ve tercemeti me'ânihâ*" (Melhem, 2024: 83-89) başlığı altında Kur'ân-ı Kerim'de yer alan muarrebâtı sistematik bir yaklaşımla sunan müellif, bu bağlamda klasik tefsir ve dil kaynaklarından geniş ölçüde yararlanmıştır. Özellikle Taceddîn es-Sübki, İbn Hacer el-Askalâni ve Celâlüddîn es-Süyûtî gibi otorite kabul edilen alimlerin görüşlerine atıfta bulunmuştur. Müellif, bu üç âlimin Kur'ân'da geçen mu'arreb kelimelere dair iddialarını da karşılaştırmalı olarak aktarmıştır: Taceddîn es-Sübki'nin yirmi yedi, İbn Hacer el-Askalâni'nin yirmi dört ve Süyûtî'nin altmıştan fazla kelimenin mu'arreb olduğunu iddia ettiklerini ileri sürmektedir (Melhem, 2024: 83). Böylelikle eser, Kur'ân'daki muarreb kelimeler tartışmasına tarihî bir katkı sunar.

2. Muarreb Kelimeler

(1) Elif Harfi

Ebârîk [ابريق]: Seâlibî, Fârisîdir dedi. Cevâlikî, ibrik Fârisî muarrebdir, sabbu'l-mâ ve tarikü'l-mâ manasına dedi. Bazı lügavî kelimelerden münfehîm olan budur ki "abrîze"den muarrebte ola yani su dökecek alet. Bu kavil savâb olmak mülahaza olunur. Su kızdıracak zarfa, âbtâbe ve âftâbe dedikleri gibi ki ahirlerinde olan hâ'ya hâ-i nakl tesmiye olunur.

يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وَلَدَانُ مُخَلَّدُونَ (١٧) بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقٍ وَكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ (١٨)

"Çevrelerinde kaynaktan doldurulmuş testiler, **ibrikler** ve kadehlerle sonsuza dek hizmet sunacak gençler dolaşır." (Vâkıa, 56/17-18)

Ebb [اب]: Şeydele, ehl-i mağrib lügatinde haşîş manâsınadır diye hikâye etti.

فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا (۲۷) وَعِنَبًا وَقَضْبًا (۲۸) وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا (۲۹) وَحَدَائِقَ غُلْبًا (۳۰) وَفَاكِهَةً وَأَبًّا (۳۱) مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ (۳۲)

“Böylece sizin ve hayvanlarınızın yararlanması için orada taneler, üzümler, yoncalar, zeytinler, hurmalıklar, sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve **otlaklar** ortaya çıkardık.” (Abese, 80/27-32.)

İble'î [ابلعي]: Hind lüğatinde اشربى manâsına yani “ya arz senden zuhûr eden suyu iç”.

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ اقْلَعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (۴۴)

“(Sonra) Ey toprak suyunu **yut!** Ey gök sen de tut! denildi. Su çekildi; hüküm yerini buldu; gemi Cûdî'nin üzerine oturdu; Zalimlerin topunun canı cehenneme! denildi.” (Hûd, 11/44)

Ehled [اخلد]⁶: İbri lüğatinde ركن yani “ednâ meyl etti” manâsındadır.

وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوِيَهُ فَمَتَلْتُهُ مِثْلَ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلَ عَلَيْهِ يَلْهَثُ أَوْ تَتْرَكُهُ يَلْهَثُ ذَلِكَ مِثْلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ (۱۷۶)

“Eğer biz isteseydik o kişiyi delillerimizle yüceltirdik. Fakat o dünyaya **saplanıp kaldı**, hevesinin peşine düştü. İşte böylesinin hali, kovsan da bıraksan da hep dilini çıkarıp soluyan köpeğin haline benzer. Âyetlerimizi yalan sayan topluluğun durumu işte böyledir. Şimdi sen bu kıssayı anlat, umulur ki iyice düşünürler.” (A'raf, 7/176)

Erâ'ik [ارانك]⁷: Habeş lüğatinde sürür manâsındadır. Müfredi erikedir ve ekser istimâli melikin tahtındadır.

أُولَئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ (۳۱) مُتَّكِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نِعْمَ الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَعًا

“İşte onlara, altlarından ırmaklar akan adn cennetleri vardır. Onlar orada altın bileziklerle bezenecekler; ince ve kalın ipekli yeşil elbiseler giyecekler; orada **tahtların** üzerine kurulacaklardır. Ne güzel bir karşılık, ne güzel bir konak!” (Kehf, 18/31)

Âzer [أزر]: Hazret-i İbrahim'in pederinin ya bir sanemin ismidir. Bazılar dediler ki âzer ol kavm lüğatinde â'vec yani eğri din ittihaz eden kimsedir. Li-hazâ bazılar از قال ابراهيم لاييه از kîrâat etti. Âzer, â'vec manâsına ve ahurf-ı nidâ yahud harf-i nidâ mahfuz ve âzer mecmûu münâdâ ola yani ya â'vec. Pes münâdâ zamm üzerine mebnî olur. Ve bazılar ol kavm lüğatinde muhtî yani itikâd ve amelinde hata eden kimse manâsındadır dediler.

⁶ “Ehled” kelimesi Hümeze, 104/3'te de geçmektedir.

⁷ “Erâ'ik” kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de 4 kez geçmektedir.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَرَزَّ اتَّخَذُ صَنَامًا إِيَّاهُ إِنِّي أَرَىكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٧٤﴾

“İbrâhim, babası **Âzer’e**, ‘Putları tanrılar mı sayıyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapkınlık içinde görüyorum’ demişti.” (En‘am, 6/74)

Esbât [اسباط]⁸: Onlar lügatinde Arap lügatindeki kabâil gibidir.

قُولُوا أَمَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾

“Biz Allah’a ve bize indirilene; kezâ İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya’küb ve **torunlarına** indirilenlere; yine Mûsâ ve İsâ’ya verilenlere ve bütün peygamberlere rableri tarafından gönderilenlere inandık. Onlar arasında ayırım yapmayız; biz O’na teslim olmuşuzdur deyin.” (Bakara, 2/136)

İstebrak [استبرق]⁹: Dibâc-ı galiz manâsınadır. Fâriside “istebre”den muarredir.

يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿٥٣﴾

“**İpekten** ve atlastan elbiseler giyerler, karşılıklı otururlar.” (Duhân, 44/53)

Esfâr [اسفار]¹⁰: Süryânî ya Nebatide kütüb manâsına, müfredi “sifr”dir.

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٠﴾

“Tevrat’la yükümlü tutulup da onun hakkını vermeyenlerin durumu, koca koca **kitaplar** taşıyan merkebin durumuna benzer. Allah’ın âyetlerini yalan sayan kavmin misali ne kötü! Allah zalimler topluluğunu doğru yola çıkarmaz.” (Cuma, 62/5)

İsrî [اصرى]¹¹: Nebatide, Arabî’de عهدى manâsınadır.

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْنُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨١﴾

“Allah peygamberlerden, ‘ben size kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdeki tasdik eden bir elçi size geldiğinde ona mutlaka inanacak ve yardım edeceksiniz’ diyerek söz almış, ‘kabul ettiniz mi ve bu **ahdimi** üstlendiniz mi?’ dediğinde ‘kabul ettik’ cevabını vermişler; bunun üzerine ‘o halde şahit olunuz, ben de sizinle birlikte şahitlik edenlerdenim’ buyurmuştu.” (Al-i İmrân, 3/81)

⁸ “Esbât” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de 5 kez geçmektedir.

⁹ “İstebrak” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de 4 kez geçmektedir.

¹⁰ “Esfâr” kelimesi Sebe’, 34/19’da da geçmektedir.

¹¹ “İsrî” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de 3 kez geçmektedir.

Ekvâb [اکواب]¹²: Nebatiyyede kûz lafzının cem'i olan ekvâz manâsıdır. Bazılar cerre lafzının cem'i olan cirâr manâsıdır dedi. Kûz, Arabîde kulpu olan bardak ve cerre ki Türkîde desti ve küp derler, kulpu olmayan bardaktır.

يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِخَافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَأَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٧١﴾

“Orada altın tepsiler ve **bardaklar** cennetliklerin çevrelerinde dolaştırılacaktır. Orada canların istediği, gözlerin zevk aldığı her şey vardır ve siz orada sonsuza kadar kalıcısınız.” (Zuhruf, 43/71)

Elîm [اليم]¹³: Zenciyye yahud İbriyyede veca' veren nesnedir.

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿١٠﴾

“Kalplerinde bir bozukluk vardır, Allah da onlardaki bozukluğu arttırmıştır. Yalan söylemeleri yüzünden, kendilerine **acı veren** bir azap da vardır.” (Bakara, 2/10)

İnâh [اناه]: Ehl-i mağrib ya ehl-i Berberîde نضجه yani etin pişmesi manâsıdır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ إِنِّيهِ وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعَمْتُمْ فَانْتَسِرُوا وَلَا مَسْتَأْذِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكَ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تُنْكِرُوا أَرْوَاحَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ ذَلِكَ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا ﴿٥٣﴾

“Ey iman edenler! Size izin verilmedikçe Peygamberin evlerine girip de **yemeğin hazırlanmasını** beklemeyin; fakat yemeye çağırıldığınızda girin; yemeğinizi yiyince de hemen dağılın, söze dalıp oturmayın. Bu davranışınız peygamberi rahatsız ediyor, size söylemeye çekiniyor, oysa Allah hak olanı açıklamaktan çekinmez. Peygamber hanımlarından bir şey istediğinizde, onlar perde arkasında iken isteyin; bu sizin kalplerinizin de onların kalplerinin de temiz kalması için en uygundur. Resûlullah'ı üzmeye hakkınız yoktur, kendisinden sonra ebedî olarak eşleriyle de evlenemezsiniz, sizin bunu yapmanız Allah katında büyük bir günahdır.” (Ahzâb, 33/53)

Hamîmin ân ve min 'aynin âniye [حميم آن و من عين آنية] : Ân ve Âniye, lûgat-i sâbıkada ziyâde hâr manâsıdır.

يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ أَنْ ﴿٤٤﴾

“Onun ateşi ile **kaynar su** arasında gidip gelirler.” (Rahmân, 55/44)

تُسْفَى مِنْ عَيْنِ آنِيَةٍ ﴿٥٥﴾

“Kendilerine **kaynar su** pınarından içirilir.” (Ğaşiye, 88/5)

¹²“Ekvâb” kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de 4 kez geçmektedir.

¹³“Elîm” kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de 72 kez geçmektedir.

Evvâh [اواہ]: Lügat-i Habeş'te “muvaffak yâ Rahîm” manâsınadır.

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾

“İbrâhim’in, babasının bağışlanması için yaptığı dua ise sırf ona verdiği bir sözden ötürüydü. Ama onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca ondan uzaklaştı. İbrâhim gerçekten **çok duyarlı**, yumuşak huylu biriydi.” (Tevbe, 129/114)”

Evvâb [اواب]: Lügat-ı Habeş'te müsebbih yani “tesbîh edici” manâsınadır. Pes evvibî, lügat-ı Habeş'te subhî yani “tesbîh eyle” manâsına olur.

اصْبِرْ عَلَىٰ مَا يُقُولُونَ وَانكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْأَيْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿١٧﴾

“Şimdi sen onların dediklerine sabret de güçlü kulumuz Davud'u an! Çünkü o **evvab** (içli, zikir ve tesbîh ile bize çok yönelen biri) idi.” (Sâd, 38/17)

Ûlâ ve âhira [اولى و آخره]: Kıptiyede Ûlâ âhirâ ve âhirâ Ûlâ manâsınadır kezâlik.

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴿٣٣﴾

“Evlerinizde oturun ve **daha önce** Câhiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekâtı verin, Allah’a ve resulüne itaat edin. Ey peygamber ailesi! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor.” (Ahzâb, 33/33)

مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمَلَةِ الْأَخْرَةَ إِنْ هَذَا إِلَّا خِتْلَاقٌ ﴿٧﴾

“Bildığımız **son** dinde böyle bir şeyi işitmedik; bu uydurmadan başka bir şey değil.” (Sâd, 38/7)

(ب) Ba Harfi

Betâ'inuhâ min istebrak [بطانها من استبرق]: ظواهرها yani “camenin yüzü harîrdendir” manâsınadır. Kıptiyede ve Arabiyede astâr manâsınadır ki yüz mukâbili.

مُنكِبِينَ عَلَىٰ فُرُشٍ بَطَانُهَا مِنْ اسْتَبْرَقٍ وَجَنَا الْجَنَّتَيْنِ دَانَ ﴿٥٤﴾

“**Astarları atlastan** yataklara yaslanırlar. İki cennetin de devşirmesi yakındır.” (Rahmân, 55/54)

¹⁴“Evvâh” kelimesi Hüd, 11/75'te de geçmektedir.

¹⁵“Evvâb” kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de 6 kez geçmektedir.

¹⁶“Ahira” kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de 110 kez, “Ûlâ” kelimesi 17 kez geçmektedir.

Be'ir [بعير]¹⁷: İbrâniyyede himâr ya her hayvan ki üzerine yük vaz olunan.

وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي هَذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزِدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ذَلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾

“Eşyalarını açtıklarında ödedikleri bedelin kendilerine geri verildiğini gördüler. Dediler ki: Ey babamız! Daha ne istiyoruz? İşte ödediğimiz bedel de bize geri verilmiş; yine ailemize yiyecek getiririz; kardeşimizi koruruz ve bir **deve yükü** de fazla alırız. Çünkü bu (getirdiğimiz) az bir miktardır.” (Yusuf, 12/65)

Biye' [بيع]: Cevâlikî, بيهه ve بيهه lafızlarından bazı ulemâ, Fârsiyyedir dediler.

الَّذِينَ أَخْرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بغيرِ حَقِّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهَدَمْتُ صَوَامِعُ وَبِيَعُ وَصَلَوَاتُ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾

“Onlar sırf ‘Rabbimiz Allah’tır’ dediklerinden dolayı haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah’ın, insanların bir kısmıyla diğer kısmını engellemesi olmasaydı, manastırlar, **kiliseler**, havralar ve mescidler -ki oralarda Allah’ın adı çokça anılır- yıkılır giderdi. Allah kendi dinine yardım edenlere muhakkak yardım edecektir. Kuşkusuz Allah güçlüdür, mutlak galiptir.” (Hac, 22/40)

(ت) Ta Harfi

Tennûr [تنور]¹⁸: Fârisî muarrebidir kezâ kâle Cevâlikî ve es-Seâlibî.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٤٠﴾

“Nihayet emrimiz geldi ve **sular** coşup yükseldi. Nûh’a dedik ki: ‘Her türden (hayvan) birer çift ile -daha önce haklarında hüküm verilmiş olanlar dışında- aileni ve iman edenleri gemiye bindir!’ Zaten onunla birlikte pek azı iman etmişti.” (Hûd, 11/40)

Tahte [تحت]¹⁹: بطنها فنأديها من تحتها .

فَنَادِيهَا مِنْ تَحْتِهَا إِلَّا تَحْرَبِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكَ تَحْتِكَ سَرِيًّا ﴿٢٤﴾

“Aşağısından biri ona şöyle seslendi: Tasalanma! Rabbin senin **altında** bir su kaynağı yaratmıştır.” (Meryem, 19/24)

(ج) Cim Harfi

Cibt [جبت]: Habeş'te şeytan ya sâhir manâsınadır.

¹⁷“Be'ir” kelimesi Yusuf, 12/67'de de geçmektedir.

¹⁸“Tennûr” kelimesi Muminûn 23/27'de de geçmektedir.

¹⁹“Tahte” kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de 51 kez geçmektedir.

“Yetimlere mallarını verin, temizi pis olanla değişmeyin, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin; zira bu büyük bir **günahtır**.” (Nisâ, 4/2)

(د) Dal Harfi

Dâraste [دارست]²³: Yehûd lügatinde قارات manâsınadır ki “Türkîde okuyuştuk ve ders söyleştik” tabir olunur.

وَكَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾

“Böylece biz âyetleri, duruma göre farklı tarzlarda gönderiyoruz ki, ‘İyi öğrenmişsin’ desinler ve biz, anlayan topluluk için Kur’ân’ı iyice açıklamış olalım.” (En’âm, 6/105)

Dürriyyun [دری]: Habeş’te mudî manâsınadır.

اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكُوتٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي رُجَاةٍ الرَّجَاةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾

“Allah göklerin ve yerin nûrudur. Onun nûrunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir. Kandil bir cam içindedir, **cam inci**yi andıran bir yıldızdır; (bu kandil) doğuya da batıya da ait olmayan, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nûr üstüne nûr. Allah nûruna dilediğini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.” (Nûr, 24/35)

Dînâr [دينار]: Fârisîden muarrebdir.

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُودِّعَ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّعُ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُئِمَتْ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمْنِ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

“Ehl-i kitap’tan öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen onu sana noksansız öder; içlerinden öylesi de vardır ki, ona bir **dinar** emanet etsen tepesine dikilip durmadıkça onu sana ödemez. Çünkü onlar ‘Ümmilere yaptıklarımızdan dolayı bize bir vebal yoktur’ derler. Onlar bile bile Allah adına yalan söylemektedirler.” (Âl-i İmrân, 3/75)

(ر) Ra Harfi

Râ’inâ [راعنا]²⁴: Lisân-ı Yehûd’da makâm-ı sebbde müstemeldir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾

²³“Dâraste” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de 5 kez geçmektedir.

²⁴ “Râ’inâ” kelimesi, Nisâ, 4/46’da da geçmektedir.

“Ey iman edenler! “**Râinâ!**” demeyin; “unzurnâ” deyin ve iyi dinleyin. Kâfirler için elem verici bir azap vardır.” (Bakara, 2/104)

Rabbâniyyûn [ربانيون]²⁵: Cevâlîkî, Ebu Ubeyde'den rivayet etti ki Arab, rabbâniyyûn lafzını bilmezler belki onu fıkhiyye ve ehl-i ilim olan bilir. Zannım budur ki lafz-ı rabbâniyyûn Arabî olmayıp İbrânî ya Süryânî ola bazılar Süryânî olduğuna cezm etti.

مَا كَانَ لِشَرِّ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾

“Allah’ın kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik vermesinden sonra hiçbir insanın kalkıp insanlara Allah’ı bırakıp bana kul olun demesi düşünülemez. Aksine öğretmekte olduğunuz kitap ve yapmakta olduğunuz incelemeler gereğince **rabbîn halis kulları** olun! der.” (Âl-i İmrân, 3/79)

Ribbiyyûn [ربيون]: Süryânîdir.

وَكَأَيُّ مَنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُونَ كَثِيرًا فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿٤٦﴾

“Nice peygamber vardır ki onunla birlikte birçok **Allah erleri** savaştılar. Allah yolunda başlarına gelenlerden ötürü gevşemediler, yılmadılar, boyun eğmediler. Allah, sabredenleri sever.” (Âl-i İmrân, 3/146)

Rahman [رحمن]²⁶: Müberred ve Saleb, Süryânîdir ve aslı hâ-i muceme iledir dediler. رحمة ve رحمة bir manâyadır.

وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِبَيْتٍ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ فَاتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوا أَمْرِي ﴿٩٠﴾

“Gerçek şu ki daha önce Hârûn onlara, ‘Ey kavmim! Siz bununla sınanmaktasınız; kuşkusuz sizin rabbiniz o **rahmândır**. O halde bana uyun ve emrime itaat edin’ demişti.” (Tâhâ, 20/90)

Rass [رس]²⁷: *Acâib-i Kirmaniyye*’de, Acemîdir bi’r yani kuyu manâsınadır. Bazılar Aras’tan muhaffeftir dedi ki Aras, cibâl-i Ermeniyyeden huruc eder, bir nehr-i azîmdir. Bâbu’l-ebvâba karîb mevzide bahr-i Hazar’a mülakî olur. Hâfız: ای صبا کر بکذری بر ساحل رود ارس

(Gazel, 267) بوسه زن بر خاک آن وادی و مشکین کُن نَفْس²⁸

dediği nehr-i mezbûrdur.

²⁵“Rabbâniyyûn” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de 3 kez geçmektedir.

²⁶ “Rahman” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de 57 kez geçmektedir.

²⁷ “Rass” kelimesi Furkân, 25/38’de de geçmektedir.

²⁸ Ey saba rüzgarı! Eğer Aras Irmağının kıyısından geçersen o vadinin toprağına bir öpücük ve misk kokusu bırak.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ ﴿١٢﴾

“Bunlardan önce Nûh kavmi, **Rass** ve Semûd halkı...” (Kâf, 50/12)

Rakîm [رقيم]: Rumiyyede levh manâsınadır. Bazılar Süryânîdir, kitâp devât manâsınadır dedi.

أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا ﴿٩﴾

“Yoksa sen, bizim âyetlerimizden olan Ashâb-ı Kehf ve **Rakîm’i** mi şaşkıncı buldun?” (Kehf, 18/9)

Ramz [رمز]: İbn Cevzî, *Fünûnu'l-Efnân*'da muarrebdir dedi. Vâsıtî, İbriyyede tahrîkû's-şefeteyn manâsınadır dedi.

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ إِنَّكَ الْأَلَمِيُّ الْكَلِيمُ النَّاسُ ثَلَاثَةٌ آيَاتُ إِلَّا رَمْزًا وَادُّكُرًا كَثِيرًا وَسَبْحٌ بِالْعَشِيِّ وَالْإِنِّكَارِ ﴿٤١﴾

“Rabbim, dedi, bana bir alâmet göster. Şöyle buyurdu: Senin için alâmet insanlara üç gün ancak **işaretle konuşmandır**. Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et.” (Âl-i İmrân, 3/41)

Rahven [رهوا]: Nebatiyyede sehlen, Vâsıtî Süryâniyyede sâkinen manâsınadır dedi.

فَأَسْرِ بِعِبَادِي لَيْلًا إِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَاتْرِكِ الْبَحْرَ رَهْوًا إِنَّهُمْ جُنْدٌ مُغْرَقُونَ ﴿٢٤﴾

“Rabbi şöyle buyurdu: Kullarımı gece harekete geçir; kuşkusuz peşinize düşülecektir. Denizi **durgun ve açık** bırak, onlar boğulmaya mahkûm bir ordudur.” (Duhân, 44//23-24)

Rûm [روم]: Acemîdir, nâstan tâife-i marûfe manâsına.

غُلِبَتِ الرُّومُ ﴿٢﴾ فِي آدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ﴿٣﴾

“**Rumlar** yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Fakat onlar bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip gelecekler.” (Rûm, 30/2-3)

(ز) Za Harfi

Zencebîl [زنجبيل]: Fârisîdir.

وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا ﴿١٧﴾

“Ayrıca kendilerine orada **zencefil** karışımı dolu bir kadeh sunulur.” (İnsân, 76/17)

(س) Sin Harfi

Sicill [سجل]: İbn Cinnî, kitâp manâsınadır, bazılar Fârisî muarrebdir dedi.

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِّينِ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدَا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٠٤﴾

“O dehşet günü gökleri **yazılı kâğıt tomarlarını** dürer gibi düreriz. Yaratmaya başlamadan önceki hale döndürürüz. Sözümüz sözdür; biz bunu mutlaka yaparız.” (Enbiyâ, 21/104)

Siccîl [سجیل]²⁹: Seng, külden muarrebdir.

وَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ﴿٣﴾ تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّينَ ﴿٤﴾

“Onların üzerine **pişkin tuğladan yapılmış taşlar** yağdıran sürü sürü kuşlar salmadı mı?” (Fîl, 105/3-4)

Siccîn [سجين]: Ebu Hâtem, Arabî degildir dedi.

كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينَ ﴿٧﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سِجِّينَ ﴿٨﴾ كِتَابٌ مَرْفُومٌ ﴿٩﴾

“**Siccîn** nedir, bilir misin? O, amellerin kaydedilmiş bulunduğu bir defterdir. Gerçeği yalan sayanların o gün vay haline!” (Mutaffifin, 87/7-9)

Sürâdik [سرادق]: Cevâlîkî, “serâdir”den muarrebdir, dehliz manâsına savâb olan “serâperde”den muarreb olmaktır. Setrû'd-dâr manâsına.

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِرْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَإِنْ يَسْتَنْبِئُوا يُعْأَنُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٢٩﴾

“Ve de ki: Gerçek, rabbinizden gelendir. Artık dileyen iman etsin dileyen inkâr etsin. Biz, zalimler için alevleri kendilerini çepeçevre kuşatan bir ateş hazırladık. (Susuzluktan) imdat dileyecek olsalar buna, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir. Ne fena bir içecek ve ne kötü bir barınak!” (Kehf, 18/29)

Seriyy [سرى]: Süryâniyye ya Nebatiyye ya Yunâniyyede nehir manâsınadır.

فَنَادِيهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَّا تَحْرَبِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكَ تَحَنُّكَ سِرِيًّا ﴿٢٤﴾

“Aşağısından biri ona şöyle seslendi: Tasalanma! Rabbin senin altında bir **su kaynağı** yaratmıştır.” (Meryem, 19/24)

Sefera [سفرة] : İbn Abbâs, Nebatiyyede kurrâ‘ manâsınadır dedi.

فِي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ ﴿١٣﴾ مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ ﴿١٤﴾ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ ﴿١٥﴾

“O, mukaddes sayfalardadır; yüce makamlara kaldırılmış, tertemiz sayfalarda. **Seçkin ve erdemli elçilerin** ellerinde.” (Abese, 80/13-15)

Sekar [سفر]³⁰: Cevâlîkî, Acemiyyedir dedi.

²⁹ “Siccîl” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de 3 kez geçmektedir.

يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾

“O gün yüzüstü ateşe sürüklenirler: Tadın bakalım **cehennem** dokunuşunu!” (Kamer, 54/48)

Sücceden [سجداً]³¹: Mukni'î'r-rüus yani “başını eğdiğiniz halde” manâsınadır.

وَأَدْخُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَاَدْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةً نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾

“Demıştik ki: Şu şehre girin, orada bulunanlardan dilediğiniz şekilde bol bol yiyip için, kapıdan **eğilerek girin** ve af dileyin ki hatalarınızı bağışlayalım. Biz iyi davrananlara fazlasıyla vereceğiz.” (Bakara, 2/58)

Seker [سكر]: Lügat-i Habeş'te hall yani sirke manâsınadır.

وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾

“Hurma ağaçlarının ve üzüm asmalarının ürünlerinden hem **içki** hem de güzel besinler elde edersiniz. Bunda da aklını kullanan bir topluluk için açık delil vardır.” (Nahl, 16/67)

Selsebil [سلسبيل]: Acemîdir.

وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا ﴿١٧﴾ عَيْنًا فِيهَا تُسْمَىٰ سَلْسَبِيلًا ﴿١٨﴾

“Ayrıca kendilerine orada zencefil karışımı dolu bir kadeh sunulur. Oradaki **selsebil** denilen bir pınardan.” (İnsân, 76/17-18)

Sündüs [سندس]³²: Ebu Leys, muarreb olduğuna müttefiktir. Cevâlîki, Fârsiyyede rakikü'd-dibâc manâsınadır dedi. Şeydele, Hindiyyedir dedi.

عَالِيَهُمْ ثِيَابٌ سُنْدُسٌ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا أَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ وَسَقَّيَهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ﴿٢١﴾

“Oradakilerin üzerlerinde yeşil renkli, kalın ve **ince ipek** elbiseler vardır; gümüş bileziklerle süslenmişlerdir, rableri onlara tertemiz bir içecek verir.” (İnsân, 76/21)

Seyyid [سيد]³³: Kıptiyyede zevc manâsınadır.

وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَا سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“İkisi de kapıya doğru koşular. Kadın onun gömleğini arkadan yakalayıp yırttı. Kapının önünde **kocası** ile karşılaştılar. Kadın kocasına dedi ki: Senin

³⁰ “Sekar” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de 3 kez geçmektedir.

³¹ “Sücceden” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de 11 kez geçmektedir.

³² “Sündüs” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de 3 kez geçmektedir.

³³ “Seyyid” kelimesi Yûsuf, 12/25’te de geçmektedir.

ailene kötülük etmeye kalkışanın cezası, ancak zindana atılmak veya ağır fiziksel cezaya çaptırılmak olmalıdır.” (Yusuf 12/25)

Sînîn [سينين]: İkrime, Habeş'te hüsn manâsınadır dedi.

وَالَّذِينَ وَالزَّيْتُونَ ﴿١﴾ وَطُورِ سَيْنِينَ ﴿٢﴾ وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ﴿٣﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ﴿٤﴾

“Yemin olsun incire ve zeytine; **Sînâ** dağına; ve şu güvenli beldeye! Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır.” (Tîn, 95/1-4)

Seynâ [سينا]: Dahhâk, Kıptiyede hüsn manâsınadır dedi.

فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَاتٍ مِنْ نَجِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورٍ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالدُّهْنِ وَصَنِيعٍ لِلْأَكْلِينَ ﴿٢٠﴾

“O su sayesinde sizin için, çok sayıda meyvelerin bulunduğu, yiyip beslendiğiniz hurma bahçeleri, üzüm bağları; kezâ **Sînâ** dağında yetişen, hem yağ hem de yiyenlerin ekmeğine katık veren bir ağaç (zeytin ağacı) meydana getiririz.” (Mu'minûn, 23/19-20)

(ش) **Şin Harfi**

Şatr [شطر]³⁴: Rufey“den tilkâ' yani karşısı manâsınadır. Lisân-ı Habeş'te diye rivâyet olundu.

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾

“Her nereden (yola) çıkarsan yüzünü Mescid-i Harâm **tarafına** çevir. Bu, elbette rabbinden gelen bir gerçektir. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.” (Bakara, 2/149)

Şehr [شهر]³⁵: Bazı ehl-i lügat, Süryâniyyedir dedi.

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَيْكُم وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾

“O (sayılı günler), doğruyu eğriden ayırma, gidilecek yolu bulma konusunda açıklamalar ve insanlara rehber olarak Kur'an'ın indirildiği ramazan **aydır**. Artık içinizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, başka günlerden sayısınca tutar. Allah sizin için kolaylık istiyor, güçlük çekmenizi istemiyor. Sayıyı tamamlamanız, size doğru yolu göstermesinden ötürü Allah'ı tazimle anmanız için ve şükredesiniz diye (uygun hükümler gönderiyor).” (Bakara, 2/185)

³⁴ “Şatr” kelimesi Kur'an-ı Kerim'de 5 kez geçmektedir.

³⁵ “Şehr” kelimesi Kur'an-ı Kerim'de 20 kez geçmektedir.

(ص) Sad Harfi

Sırât [صراط]³⁶: Lügat-i Rumiyyede tarîk manâsınadır.

إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٦﴾

“Bizi dosdoğru **yola** ilet.” (Fâtiha, 1/6)

Surhünne [صرهن]: İbn Abbâs, lügat-ı Nebatiyyeden شققهن yani “pâre pâre eyle” manâsınadır dedi. Vehb bin Münebbih’ten rivâyet olundu ki hiçbir lügat yoktur ki Kur’ân’da ondan bir lügat-ı mezkûr olmaya dediler ki Rumiyyeden ne lügat mezkûr oldu. Cevâp verdi ki فصرهن yani قطعهن “ol kuşları kat’ kat’ eyle” manâsınadır.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِنَّكَ تَمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦٠﴾

“İbrâhim ‘Rabbim! Ölülerini nasıl diriltiyorsun, bana göster!’ deyince, Rabbi ‘Yoksa inanmıyor musun?’ demişti. O, hayır inanıyorum, fakat kalbim tam kanaat getirsin diye cevabını verdi. Rabbi, kuşlardan dört tane al, onları kendine alıştır, sonra **parçalayıp** her bir tepeye onlardan bir parça bırak, sonra onları çağır. Koşarak sana gelecekler ve şunu bil ki, Allah hep galiptir ve hikmet sahibidir buyurdu.” (Bakara, 2/260)

Salavât [صلوات]³⁷: كنائس اليهود yani Yahudi kiliseleri manâsınadır ki onlar lisânında aslı صلوتنا’dır.

الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّهُدَمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيُنصَرِفَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾

“Onlar sırf ‘Rabbimiz Allah’tır’ dediklerinden dolayı haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah’ın, insanların bir kısmıyla diğer kısmını engellemesi olmasaydı, manastırlar, kiliseler, **havralar** ve mescidler -ki oralarda Allah’ın adı çokça anılır- yıkılır giderdi. Allah kendi dinine yardım edenlere muhakkak yardım edecektir. Kuşkusuz Allah güçlüdür, mutlak galiptir.” (Hacc, 22/40)

(ط) Tı Harfi

Tahâ [طه]: Hâkim, *Müstedrek*’te İbn Abbâs’tan tahrîc etti ki Habeş’te, “yâ Muhammed” manâsınadır. Ve rivâyette Nebatiyyedir dedi ve Sa’id b. Cübeyr, Nebatiyyede “yâ recül” manâsınadır dedi. İkrime, Habeş’te “yâ recül” ma’nâsınadır dedi.

³⁶ “Sırât” kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de 45 kez geçmektedir.

³⁷ “Salavât” kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de 5 kez geçmektedir.

طه ﴿١﴾ مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى ﴿٢﴾

“**Tâ-hâ**. Biz Kur’ân’ı sana mutsuz olasın diye indirmedik.” (Tâhâ, 20/1-2)

Tâgût [طاغوت]³⁸: Habeş’te kâhin manâsınadır.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْنَا وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾

“Sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını ileri sürenleri görmedin mi? Onu tanımamaları kendilerine emredildiği halde **tâgûtun** önünde mahkemeleşmek istiyorlar. Şeytan da onları büsbütün saptırmanın yollarını arıyor.” (Nisâ, 4/60)

Tûbâ [طوبى]: Cennetin ismidir. İbn Abbâs, Habeşiyeye ve Sa’id bin Cübeyr, Hindiyedir dedi.

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ وَحَسُنَ مَا أُبَيِّدُ ﴿٢٩﴾

“İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara **ne mutlu!** Varılacak güzel yurt onlar içindir.” (Ra’d, 13/29)

Tûr [طور]³⁹: Cebel manâsınadır. Mücâhid, Süryâniyye ve Dahhâk, Nebatiyyedir dedi.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾

“Hatırlayın ki, sizden sağlam bir söz almış, üzerinize de **dağı** kaldırmıştık. ‘Size verdiğimizizi sıkı tutun, onda bulunanları daima hatırlayın; umulur ki korunursunuz’ (demiştik).” (Bakara, 2/63)

Tuvâ [طوى]⁴⁰: Kirmânî, leyl ve bazıları İbrâniyyede recül manâsınadır.

إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٢﴾

“İyi bil ki ben, evet yalnız ben senin rabbinim; artık pabuçlarını çıkar, çünkü şu anda kutsal vadide, **Tuvâ**’dasın.” (Tâhâ, 20/12)

(ع) Ayın Harfi

‘**Abbedte** [عبدت]: Nebatiyyede “katlet” manâsınadır.

وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٢٢﴾

³⁸ “Tâgût” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de 10 kez geçmektedir.

³⁹ “Tûr” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de 10 kez geçmektedir.

⁴⁰ “Tuvâ” kelimesi Nâziât, 79/16’da da geçmektedir.

“O nimet diye başıma kaktığın şeye gelince o da İsrâiloğulları'nı kendine **kul köle etmeden** ibarettir.” (Şu'arâ, 26/22)

‘**Adn** [عدن]⁴¹: İbn Cerîr, ibn Abbâs'tan tahrîc etti ki cennât-ı adninde adndan mürâdifedir diye Ka'b'dan su'âl edince Ka'b cevâp verdi ki: Süryâniyyede cennât, kürûm ve â'nâb yani asmalar ve üzümler bahçesidir. Ve bazılar Rumiyyedir dedi.

وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ﴿٧٢﴾ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Allah mümin erkeklere ve mümin kadınlara içinde ebedî olarak kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler ve **adn** cennetlerinde güzel meskenler vaad etmiştir. Allah'ın rızâsı ise hepsinden büyüktür, işte büyük bahtiyarlık da odur.” (Tevbe, 9/72)

‘**Arim** [عرم]: Habeşiyede ol havzdır ki içinde su müctemi' olduktan sonra bir tarafı yarıp su dışarıya cereyân eder kâle Mücâhid.

فَاعْرَضُوا فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرْمِ وَيَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّاتِهِمْ جَنَّاتٍ دَوَائِيٍّ أَكْلٍ خُمْطٍ وَأَثَلٍ وَشَيْءٍ مِنْ سِدْرٍ قَبِيلٍ ﴿١٦﴾

“Ama onlar yüz çevirdiler. Biz de üzerlerine **Arim** selini gönderdik. Onların iki bahçesini, acı yemişli, ılgınlı ve birkaç da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik.”(Sebe, 34/16)

(غ) Ğayn Harfi

‘**Gassâk** [غساق]⁴²: Cevâlikî ve Vâsîtî, Türkîde soğuk ve kokmuş su manâsınadır ve Abdullâh bin Yezîd, Tohâriyyede kokmuş manâsınadır dedi.

هَذَا فَلْيُدْفُوهُ حَمِيمٍ وَغَسَاقٍ ﴿٥٧﴾

“Bu böyledir, çünkü, bir kaynar, bir de **dondurucu** su! Tatsınlar onu!” (Sâd, 38/57)

‘**Ğida'l-mâ** [غيض الماء]: Habeşiyede naks manâsınadır.

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْلَعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾

“(Sonra) ‘Ey toprak suyunu yut! Ey gök sen de tut!’ denildi. **Su çekildi**; hüküm yerini buldu; gemi Cûdî'nin üzerine oturdu; ‘Zalimlerin topunun canı cehenneme!’ denildi.” (Hûd, 11/44)

(ف) Fe Harfi

⁴¹ “Adn” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de 10 kez geçmektedir.

⁴² “Gassâk” kelimesi Nebe, 78/25’te de geçmektedir.

Firdevs [فردوس]⁴³: Mücâhid, Rumiyyede bostân ve Süddî, Nebatîde kerm yani üzüm asması manâsınadır aslı “firdâsen”dir dedi.

الَّذِينَ يَرْتُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١﴾

“**Firdevs** cennetine vâris olacaklar ve orada onlar ebedî kalacaklardır.” (Mü’minûn, 23/11)

Fûm [فوم]: İbriyyede hinta manâsınadır.

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْتِثُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِيهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ إِمَّا يَحْتَمِبُونَ مَضْرُوبًا فَإِنَّ لَكُمْ مِمَّا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلِيلَةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاؤُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّاتِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾

“Hani siz, ‘Ey Mûsâ! Biz bir tek yiyecekle dayanamayacağız. Bizim için rabbine dua et de bize toprağın mahsullerinden; sebzelerinden, kabakgillerinden, **sarımsağından**, mercimeğinden, soğanından bitirsin’ demiştiniz. Mûsâ ise, ‘İyi kötü ile değişmek mi istiyorsunuz? Şehre inin; istedikleriniz orada var’ dedi. Zillete, fakru zarûrete mahkûm oldular; Allah’ın gazabına uğradılar. Bu durum, Allah’ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinin, bütün bunlar da isyan etmeleri ve haddi aşmalarının sonucuydu.” (Bakara, 2/61)

(ق) Kaf Harfi

Karâtis [قراطيس]: Cevâlîkî, Arabî değildir dedi.

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَىٰ نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قُرَاطِيسٍ تُبَدُّونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا وَعَلَّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩١﴾

“Onlar Allah’ı gereği gibi takdir edip tanımadılar. Nitekim ‘Allah hiçbir insana hiçbir şey indirmedir’ dediler. De ki: ‘Öyleyse Mûsâ’nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği kitabı kim indirdi?’ Siz onu **kâğıtlara** yazıp (istediğinizi) açıklıyor, çoğunu da gizliyorsunuz. Sizin de, atalarınızın da bilemediğiniz şeyler (Kur’ân’da) size öğretilmiştir. (Resulüm!) Sen ‘Allah’ de, sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oyalanadursunlar!” (En’âm, 6/91)

Kıst [قسط]⁴⁴: Rumiyyede ‘adl manâsınadır. İbnü’l-Enbârî, *Zâhire*’de dedi ki muksit, Arab kelâmında ‘âdil manâsınadır. Ve قاسط جانر yani zâlim manâsına kâle’l-lâhü Ta’âlâ: ⁴⁵ اما القاسطون فكانواالجهنم حطا ey câ’irûn.

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

⁴³ “Firdevs” kelimesi Kehf, 18/107’de de geçmektedir.

⁴⁴ “Kıst” kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de 15 kez geçmektedir.

⁴⁵ “Hak yoldan sapanlara gelince, onlar cehenneme odun olmuşlardır.” Cin Suresi, 72/15.

“Allah, hak ve **adaleti** ayakta tutarak, kendinden başka tanrı olmadığını bildirdi; melekler ve ilim sahipleri de bunu ikrar ettiler. (Evet) O’ndan başka tanrı yoktur; O mutlak güç ve hikmet sahibidir.” (Âl-i İmrân, 3/18)

Kıstâs [قسطاس]⁴⁶: Mücâhid, Rumiyyede ‘adl, Sa‘id bin Cübeyr, Rumiyyede mîzân manâsınadır dediler.

وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كُلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٣٥﴾

“Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru **terazi** ile tartın. Bu hem daha iyidir hem de sonucu daha güzeldir.” (İsrâ, 17/35)

Kasvera [كسورة]: Esed, manâsınadır ki Habeşiyede kaşvera derler.

فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ ﴿٤٩﴾ كَانَتْهُمْ حُمْرٌ مُسْتَنْوِرَةٌ ﴿٥٠﴾ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ﴿٥١﴾

“Böyle iken onlara ne oluyor ki âdeta **aslandan** ürküp kaçan yaban eşekleri gibi öğütten yüz çevirip kaçıyorlar!” (Müddessir, 74/49-51)

Kittanâ: Nebatiyyede كتابنا manâsınadır.

وَقَالُوا رَبَّنَا عَجَلْنَا لَنَا قِطْنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿١٦﴾

“Onlar, (alaycı bir tavırla), ‘Rabbimiz! Hesap gününden önce **payımıza düşen** azabı hemen şimdi ver!’ dediler.” (Sâd, 38/16)

Kummel [قمل]: Ebu Amr dedi ki Arapçada bu lafzın manâsını bilmem. Vâsıtî İbriyyede ve Süryâniyyede debâ’ manâsınadır dedi.

فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُفْصَلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿١٣٣﴾

“Biz de açık seçik mucizeler olmak üzere onların üzerine tûfan, çekirge, **haşarat**, kurbağalar ve kan gönderdik. Yine de büyüklük tasladılar ve günahkâr bir kavim olmakta direndiler.” (A‘râf, 7/133)

Kintâr [قنطار]⁴⁷: Se‘âlibî, Rumiyyede on iki bin okkadır dedi. Halîl dedi ki Süryâniyyede öküz derisi dolusu altın ya gümüş olmak üzere zu‘m ederler. Bazılar Berberî lûgatinde bin miskâldir dedi. İbn Kuteybe, Afrikiyyede seksen bin miskâldir dedi.

وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَأَنْتُمْ إِحْدِيهِنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِنَّمَا مُبِينًا ﴿٢٠﴾

“Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine **yüklerle mehir** vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. Siz onu, iftira ederek ve apaçık günah işleyerek mi geri alacaksınız?” (Nisâ, 4/20)

⁴⁶ “Kıstâs” kelimesi İsrâ, 17/35’te de geçmektedir.

⁴⁷ “Kintâr” kelimesi Al-i İmrân, 3/75’te de geçmektedir.

Kayyûm [قيوم]⁴⁸: Süryâniyyede uyku uyumayan kimse manâsınadır.

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ﴿٢﴾

“Allah; O’ndan başka asla ilâh yoktur; hayy ve **kayyûmdur**.” (Âl-i İmrân, 3/2)

(ك) Kaf Harfi

Kâfûr [كافور]: Fârisîdir.

إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ﴿٥﴾

“İyiler ise içindekine **güzel koku** katılmış bir kadehten içecekler.” (İnsân, 76/5)

Keffir ‘enne [كفر عنا]: امح yani “bizden seyyi’âtımızı mahv ve izâle eyle” manâsına Nebatiyyedir. Bazılar keffir mahy manâsına İbrâniyyedir dedi.

رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾

“Rabbimiz! Doğrusu biz ‘Rabbimize inanın!’ diyerek, imana çağıran bir davetçiyi işitip iman ettik. Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla, **kötülüklerimizi sil** ve bize iyilerin ölümünü nasip et.” (Âl-i İmrân, 3/193)

Kifleyn [كفلين]: Ebu Mûsâ el-Eş‘arî, Habeşiyede di‘feyn manâsınadır dedi.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٨﴾

“Ey iman edenler! Allah’a saygısızlıktan sakının ve resûlüne iman edin ki size rahmetinden **iki kat** versin, aydınlığında yürüyeceğiniz bir nur lutfetsin ve sizi bağışlasın. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.” (Hadîd, 57/28)

Kenz [كنز]: Fârisî muarrebdir.

وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا ﴿٨٢﴾ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا كُنْزُهُمَا

“Duvara gelince o, şehirde iki yetim çocuğun idi; altında da onlara ait bir **define** vardı; babaları ise iyi bir adamdı. Rabbin istedi ki, o iki çocuk güçlü çağlarına erişsinler ve rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarsınlar. Ben bunları kendiliğimden yapmadım. İşte, hakkında sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur.” (Kehf, 18/82)

(ل) Lam Harfi

⁴⁸ “Kayyûm” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de 3 kez geçmektedir.

Lîne [لينة]: Kelbî dedi ki nahle manâsına, Yesrib Yehûdundan gayrıdan istimâ etmedim.

مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمْهَا قَائِمَةً عَلَىٰ أَسْوَلِهَا فَيَاذَنُ اللَّهُ وَلِيخُزِّيَ الْفَاسِقِينَ ﴿٥﴾

“Herhangi bir **hurma** ağacını kesmeniz de kökleri üzerinde ayakta bırakmanız da Allah’ın izniyledir ve bu, yoldan çıkmışların burunlarını sürtmesi içindir.” (Haşr, 95/5)

(٨) Mim Harfi

Müttekee' [متكنا]: Habeş lüğatinde turuç manâsınadır.

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَكَنًا وَأَنْتِ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سَكِينًا وَقَالَتْ أُخْرِجِي عَلَيَّ فَلَمَّا رَأَتْهُ أَكْبَرْتَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣١﴾

“Aziz’in karısı, kadınların dedikodularını duyunca onlara davetçi gönderdi; yemeleri için **meyve** hazırladı ve onlardan her birine bir bıçak verdi. (Kadınlar meyvelerini soyarken Yûsuf’a), ‘karşılıklarına çık!’ dedi. Kadınlar Yûsuf’u görünce güzelliği karşısında şaşırıp kaldılar. Bu yüzden ellerini kestiler ve ‘Hâşâ rabbimiz! Bu bir beşer değil, bu ancak değerli bir melektir!’ dediler.” (Yûsuf, 12/31)

Mecûs [مجوس]: Cevâlîkî, Acemîdir dedi.

إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾

“Gerçek şu ki, iman edenler, Yahudiliği benimseyenler, Sâbiiler, Hristiyanlar, **Mecûsiler** ve şirke sapanların her biri hakkındaki hükmünü Allah kıyamet günü verecektir. Şüphesiz Allah her şeye tanıktır.” (Hac, 22/17)

Mercân [مرجان]⁴⁹: Bazı ehl-i lûgat, Acemîdir dedi.

يُخْرَجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٢٢﴾

“Onlardan inci ve **mercan** çıkar.” (Rahmân, 55/22)

Mekâlîd [مقاليد]⁵⁰: Mücâhid, Fârsiyyede mefâtiḥ manâsınadır dedi ve iklîd ve meklîd, kilitten muarreb-i Fârisîdir, miftâḥ manâsına.

لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٢﴾

“Göklerin ve yerin **anahtarları** O’nundur. Rızkı dilediğine bol verir, dilediğine de kısar. Çünkü O her şeyi bilmektedir.” (Şûrâ, 42/12)

⁴⁹ “Mercân” kelimesi Rahmân, 55/58’de de geçmektedir.

⁵⁰ “Mekâlîd” kelimesi Zümer, 39/63’te de geçmektedir.

Kitâbun merkûm [کتاب مرقوم]⁵¹: İbriyyede kitâb, mektûb manâsınadır kâle'l-Vâsitî.

کِتَابٌ مَرْقُومٌ ﴿٢٠﴾ يَشْهَدُهُ الْمَقْرَبُونَ ﴿٢١﴾

“O, amellerin **kaydedildiği bir defterdir**; onu Allah’a yakın olanlar görür.” (Mutaffifin, 83/20-21)

Müzçât [مزجیة]: Killilet manâsınadır. Acemiyye ve bazılar Kıbtıyyedir dedi.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الصُّرُورُ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجِيَةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾

“Yûsuf’un huzuruna girdiklerinde dediler ki: Ey Aziz! Bizi ve ailemizi kıtlık bastı ve biz, **az** bir bedel ile geldik. Yine de bize talebimizi karşılayacak kadar ver; bize bağışta da bulun. Şüphesiz Allah bağış yapanları mükâfatlandırır.” (Yûsuf, 12/88)

Melekût [ملكوت]⁵²: İkrime, Nebatiyyede mülk manâsınadır dedi ki aslında “melkûtâ”dır.

وَكَذَلِكَ نُزِّيَ إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾

“Böylece biz İbrâhim’e göklerin ve yerin **melekûtunu** görüp kavrama imkânı veriyorduk ki kesin inananlardan olsun.” (En‘âm, 6/75)

Menâs [مناص]: Nebatiyyede, firâr manâsınadır.

كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَانُوا وَلَاتِ جِبْنَ مَنْاصٍ ﴿٣﴾

“Onlardan önce nice nesilleri helâk ettik; o sırada feryat ettiler ama artık zaman **kurtulma zamanı** değildi.” (Sâd, 38/3)

Minsee [منسأة]: Habeşiyede ‘asâ manâsınadır diye Süddî’den rivâyet olundu.

فَلَمَّا فَضَّيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَى مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَأَتَهُ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنَّ أَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبِ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿١٤﴾

“Süleyman’ın ölümüne hükmettiğimizde, öldüğünü, ancak **asâsını** kemiren ağaç kurdu göstermişti. Süleyman’ın cesedi yere yıkılınca ortaya çıktı ki, eğer cinler gaybı bilmiş olsalardı o aşağılayıcı eziyete katlanıp durmazlardı.” (Sebe’, 34/14)

Münfetr [منفطر]: Habeşiyede, mümteli yani dolu manâsınadır.

السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا ﴿١٨﴾

⁵¹ “Kitâbun merkûm” kelimesi Mutaffifin, 83/8-9’da da geçmektedir.

⁵² “Melekût” kelimesi Kur’an-ı Kerim’de 4 kez geçmektedir.

“O gün gökler **paramparça** olacak, Allah'ın vaadi mutlaka yerine gelecektir.” (Müzemmil, 73/18)

Mühl [مهل]⁵³: Ehl-i mağrib ya ehl-i Berber lüğatinde ‘akerü’z-zeyt yani zeytin yağının posası manâsınadır.

إِنَّ شَجَرَتَ الرَّقُومِ ﴿٤٣﴾ طَعَامُ الْأَيْتِمِ ﴿٤٤﴾ كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَغَلْيِ الْحَمِيمِ ﴿٤٦﴾

“Zakkum ağacı günahkârın yiyeceğidir. O, karınlarda, fokurdayan su misali kaynayan bir **tortu** gibidir.” (Duhân, 44/43-46)

(ن) Nun Harfi

Nâşi’etü’l-leyl [ناشئة الليل]⁵⁴: İbn Mes‘ûd ve İbn Abbâs kıyâmü’l-leyl manâsına Habeş lüğatidir dediler.

إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْأً وَأَقْوَمُ قَيْلاً ﴿٦﴾

“Şüphesiz **gece kıyam etmek** daha etkili ve söz bakımından daha elverişlidir.” (Müzzemmil, 73/6)

Nun [ن]: Kirmânî, Dahhâk’tan rivâyet etti ki Fârsiyyede اصنع ماشئت manâsına aslı “enûn”dur dedi.

نَ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ﴿١﴾ مَا أَنْتَ بِبِعِزَّةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ ﴿٢﴾

“**Nûn**. Kaleme ve (yazanların) onunla yazdıklarına andolsun ki sen -rabbinin lutfu sayesinde- asla deli değilsin.” (Kalem, 68/1-2)

(ه) He Harfi

Hüdnâ [هدنا]: İbrâniyyede تبنا yani “biz tövbe ettik” manâsınadır.

وَإِذْ نُنَّا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْأُخْرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ قَالَ عَدَايَ أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَاكُنْ بِهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٦﴾

“Bize bu dünyada da âhirette de iyilik yaz! Şüphesiz biz sana **yöneldik**. Allah buyurdu ki: Azabıma dilediğimi uğrattırım; rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır; ayrıca rahmetimi Allah korkusu taşıyanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım.” (A‘raf, 7/156)

Hûd [هود]⁵⁵: Acemîdir, Yehûd manâsınadır.

وَقَالُوا لَنْ نَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارًا تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾

⁵³ “Mühl” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de 3 kez geçmektedir.

⁵⁴ “Nâşi’e” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de türevleriyle birlikte 28 kez geçmektedir.

⁵⁵ “Hûd” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de 9 kez geçmektedir.

“Onlar, **Yahudi** veya hıristiyan olanlar hariç, hiç kimse cennete giremeyecek” dediler. Bu onların kuruntusudur. De ki: Eğer sözünüzde doğru iseniz kesin kanıtınızı getirin!” (Bakara, 2/111)

Hevnen [هونا]: Süryâniyye ya İbraniyyede hükmen manâsınadır.

وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ﴿٦٣﴾

“Rahmân’ın has kulları yeryüzünde **vakarla** yürüyen, cahiller onlara laf attığı zaman, ‘selâm’ deyip geçen kullardır.” (Furkân, 25/63)

Heyte lek [هيت لك]: Kıbtiyyede ya Süryâniyyede ya Havrâniyyede ya İbrâniyyede تعال manâsına aslı هيتلج’dır.

وَرَأَوْتَهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنِ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾

“Evinde bulunduğu kadın, onunla birlikte olmak istedi. Kapıları iyice kapattı ve **‘haydi gel!’** dedi. O da ‘Hâşâ, Allah’a sığınırım! Kocan benim velinimetimdir, bana iyilik edip evini açtı. Gerçek şu ki zalimler iflah olmaz!’ dedi.” (Yûsuf, 12/23)

(و) Vav Harfi

Verâ [وراء]⁵⁶: Nebatiyyede, imâm manâsına.

أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ﴿٧٩﴾

“Gemi var ya, o, denizde çalışan yoksul kimselerindi. Onu delerek kusurlu hale getirmek istedim. (Çünkü) **onların önünde** her (sağlam) gemiyi gaspetmekte olan bir kral vardı.” (Kehf, 18/79)

Vezer [وزر]: Nebatiyyede cebel ve melce manâsınadır.

يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفَرُّ ﴿١٠﴾ كَلَّا لَا وِزْرَ ﴿١١﴾

“İşte o gün insan ‘kaçacak yer var mı?’ diyecektir. Hayır, **sığınacak** bir yer yoktur!” (Kiyâmet, 75/10-11)

(ى) Ya Harfi

Yâkût [ياقوت]: Fârisîdir.

فِيَوْمٍ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِئِنَّ أَنْسَ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ﴿٥٦﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٧﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهِمْ وَعَقَّبَ فِئْتَهُمْ سَخِرْنَا مِنْهُمْ لَعْنًا ﴿٥٨﴾

“Oralarda eşinden başkasına bakmayan kadınlar vardır ki onlardan önce kendilerine ne bir insan ne de bir cin dokunmuştur. Artık rabbinizin

⁵⁶ “Verâ” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de 16 kez geçmektedir.

nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz? Sanki onlar **yakut** ve mercandır.” (Rahmân, 55/56-58)

Yehûr [بحور]: Habeşiyede برجع manâsınadır.

إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَخُورَ ﴿٤١﴾

“Zira o, hiçbir zaman rabbine **dönmeyeceğini** sanırdı.” (İnşikâk, 84/14)

Yâsîn [يس]: Habeşte ya insân “ya recül” manâsına.

يُسِّ ﴿١﴾ وَالْقُرْآنَ الْحَكِيمَ ﴿٢﴾ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣﴾ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤﴾

“**Yâsîn!** Hikmet dolu Kur’ân’a andolsun ki, sen kesinlikle dosdoğru bir yolda yürümek üzere gönderilmiş peygamberlerden birisin.” (Yâsîn 36/1-4)

Yesiddûn [يصدون]: Habeş’te, يصبجون yani “sayha ve celebe ederler” manâsınadır.

وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُونَ ﴿٥٧﴾

“Meryem’in oğlu misal olarak zikredilince senin kavmin bundan dolayı hemen **yaygarayı basıyorlar.**” (Zuhruf, 43/57)

Yemm [يم]: Süryâniyye veya İbrâniyye ya Kıbtiyyede bahr manâsınadır.

فَأَنْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٣٦﴾

“Nihayet, âyetlerimizi asılsız saymaları ve onlardan gafil kalmaları sebebiyle kendilerini cezalandırdık ve onları **denizde** boğduk.” (A’raf, 7/136)

Yehûd [يهود]⁵⁷: Acemî muarrebdir. Yahûz b. Ya’kûb’a mensûbdur, zâl-ı mucemeyi mühmeleye tebdil ile tarib ettiler.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ
وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾

“**Yahudiler** ve hıristiyanlar, ‘Biz Allah’ın oğulları ve sevgili kullarıyız’ dediler. De ki: ‘Öyleyse Allah günahlarınızdan dolayı sizi niçin cezalandırıyor? Doğrusu siz de O’nun yarattığı sıradan insanlarsınız. O, dilediğini bağışlar, dilediğini cezalandırır. Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin mülkiyeti Allah’a aittir. Dönüş de yalnız O’nadır.” (Bakara, 2/120)

SONUÇ

Aksâ'l-Ereb fî Tercemeti Mukaddimeti'l-Edeb adlı eser içerisinde yer alan, çeşitli tarihî ve kültürel etkileşimler neticesinde Arapçaya geçmiş olan muarreb kelimeler sistemli biçimde derlenmiştir. Söz konusu kelimelerin Kur’ân-ı

⁵⁷“Yehûd” kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de 7 kez geçmektedir.

Kerîm'de geçtiği ayetler dikkatle tespit edilmiş ve mealleriyle birlikte sunulmuştur. Böylece hem *Aksâ'l-Ereb*'in sözlük değeri ortaya konmuş hem de muarreb kelimeler bağlamında Kur'ân diline katkı sağlayacak bir kaynak hazırlanmıştır. Bu yönüyle çalışma, hem Türk dili tarihi hem de Kur'ân dili araştırmalarına mütevazı fakat özgün bir katkı sunmak amaçlamıştır.

Aksâ'l-Ereb'de müellifin görüşlerine yer verdiği ve adını zikrettiği âlimler: Abdullah bin Yezîd, Cevâlikî, Dahhâk, Ebu Hâtem, Ebu Leys, Ebu Musâ el-Eş'ârî, Hakim, İbn Abbas, İbn Cerir, İbn Cinnî, İbn Cevzî, İbn Mesûd, İbü'l-Enbârî, İkrime, Kelbî, Kirmanî, Müberred, Mücahid, Sa'leb, Seâlibi, Süddî, Şeydele ve Vasitî'dir.

Sözlükte yer verilen muarreb kelimeler, menşesine göre aşağıdaki gibi tasnif edilmiştir.

Afrikiyyeden geçen kelimeler: Hasab/ حسب.

Farsçadan geçen kelimeler: Ebârîk/ اباريق , istebrak/ استبرق , biye'/ بيع , tennûr/ تنور , dînâr/ دينار , rass/ رس , rûm/ روم , zencebil/ زنجبيل , sicil/ سجل , sekar/ سقر , selsebil/ سلسبيل , kâfûr/ كافور , kenz/ كنز , mecûs/ مجوس , mercân/ مرجان , mekâlîd/ مقاليد , nun/ ن , Hûd/ هود , yâkût/ ياقوت , Yehûd/ يهود .

Habeşçeden geçen kelimeler: Erâ'ik/ ارانك , evvâh/ اواه , evvâb/ اواب , cibî/ جبت , hûben/ حوبأ , dürrîyyun/ درى , seker/ سكر , sînîn/ سينين , şatr/ شطر , tâğût/ طاغوت , 'arim/ عرم , ġîda'l-mâ/ غيض الما , kasvera/ قسورة , kifleyn/ كفلين , minsee/ منساه , müttekee'/ متكنا , münfetur/ منفطر , nâşi'etü'l-leyl/ ناشئة الليل , yehûr/ يحور , yâsin/ يس , yesiddûn/ يصدون .

Hintçeden geçen kelimeler: İble'î/ ابلعى .

Kipticeden geçen kelimeler: Ūlâ ve âhira/ اولى و آخره , betâ'inuhâ min istebrak/ بطائنها من استبرق , seyyid/ سيد , seynâ/ سينا.

Nebaticeden geçen kelimeler: Isrî/ اصرى , ekvâb/ اكواب , tahte/ تحت , havâriyyûn/ حواريون , sefera/ سفرة , 'abbete/ عبت , kittanâ/ قطنأ , menâs/ مناص , melekût/ ملكوت , verâ'/ وراء , vezer/ وزر.

Rumcadan geçen kelimeler: sırât/ صراط , kîst/ قسط , kîstâs/ قسطاس.

Süryaniceden geçen kelimeler: Ribbiyyûn/ ربيون , Rahman/ رحمن , şehir/ شهر , Kayyûm/ قيوم .

İbraniceden geçen kelimeler: Ehled/ اخلد , be'îr/ بعير , dâraste/ دارست , râ'inâ/ راعنا , ramz/ رمز , salavât/ صلوات , tuvâ/ طوى , fûm/ فوم , lîne/ لينة , kitâbun merkûm/ كتاب مرقوم , hüdnâ/ هدنا.

Aidiyeti ihtilafli olan kelimeler: Esfâr/اسفار (Süryanice, Nebatice), elîm/اليم (Zenciyye, İbranice), inâh/اناه (Ehl-i mağrib, Berberi), cehennem/جهنم, rabbâniyyûn/ربانيون (Süryanice, İbranice), rakîm/رقيم (Rumca, Süryanice), rahven/رهوا (Nebatice, Süryanice), seriyy/سرى (Süryanice, Nebatice, Yunanca), sündüs/سندس (Farsça, Hintçe), surhünne/صرهن (Nebatice, Rumca), tahâ/طه (Habeşçe, Nebatice), Tûbâ/طوبى (Süryanice, Nebatice), Tûr/طور (Süryanice, Nebatice), 'Adn/عدن (Süryanice, Rumca), ğassâk/غساق (Türkçe, Toharca), Firdevs/فردوس (Rumca, Nebatice), kummel/قمم (İbranice, Süryanice), kintâr/قنطار (Rumca, Süryanice, Berberice, Afrikiyye), keffir 'enne/كفر عنا (Nebatice, İbranice), müzcât/مزجبة (Farsça, Kıptice), mühl/مهل (Ehl-i mağrib, Berberice), hevnen/هونأ (Süryanice, İbranice), heyte lek/هيت لك (Kıptice, Süryanice, Havraniyye, İbranice), yemm/يم (Süryanice, İbranice, Kıptice).

Aidiyeti belirtilmeyen kelimeler: Ebb/اب , Âzer/آزر , esbât/اسباط , hamîmin ân ve min 'aynin âniye/من عين آنية , hitta/حطة , siccîl/سجیل , siccîn/سجين , sürâdik/سرادق , sücceden/سجدا , karâtîs/قراطيس .

KAYNAKÇA

- Arpa, Sadullah [2014]. *Süyûtî'nin el-Mühezzeb Eseri Bağlamında Kur'ân-ı Kerîm'de Muarreb Kelimeler*, Yüksek Lisans Tezi, Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bingöl .
- Celâlüddîn es-Süyûtî (2021). *Kur'ân'da Mu'arreb (Kelimeler Sözlüğü)*, İstanbul: Kitabî Yayınları.
- Ebu Muğulî Semih (2003). *Kur'an'ın Dilleri, Kur'ânda Arapça Olmayan Yabancı Kelimeler*, (Çev: Muammer Erbaş), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Ethem, Mürsel (2017). *Kur'ân'da İbranice Kelimeler (Müzehheb Bağlamında Eleştirel Bir İnceleme)*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Melhem, Semra (2024). *Aksâ'l-Ereb fî Tercemeti Mukaddimeti'l-Edeb I. Cilt İshak Hocası Ahmed Efendi (inceleme-metin)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum.
- Oğuz, Orhan (2015). "Arap Dilinde Muarreb Kelimelerin Tespiti", *Iğdır İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (Ekim), 147-161.
- Öngören, Reşat (2000). "İshak Hocası", *İslam Ansiklopedisi*, C. 22, 533-534.
- Yavuz, Mehmet (2001). "Muarreb kelimelere Dair Yazılan Eser Sözlükler", *Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 1/2 , 112-119.
- Yüce, Nuri (1989). "Aksâ'l-Ereb", *İslam Ansiklopedisi*, C. 2, 289-290.
- <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf> (E.T.: 01.09.2026)